

Сушенцев О.Є.,
науковий співробітник,
Інститут професійно-
технічної
освіти АПН України

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

В статье автор уточняет понятие „деятельность”, “познавательная деятельность”, раскрывает состояние проблемы организации познавательной деятельности на уроках трудового обучения.

In the article an author specifies the concepts of activity, cognitive activity, describe the essence of the problem of organization the cognitive activity on the labour teaching lessons.

Метою статті є уточнення поняття „пізнавальна діяльність”, розкриття стану її організації на уроках трудового навчання.

Реформаційні процеси в усіх галузях виробництва, стрімкий науково-технічний прогрес, технічне переоснащення виробництва, розвиток автоматизації, комп'ютерної техніки ставлять певні вимоги до рівня підготовки випускника загальноосвітньої школи.

Тому головним завданням сьогодення є поліпшення підготовки учнів до життя, до праці, виховання особистості з повною віддачею сил, працювати після закінчення школи в будь-якій галузі сучасного виробництва.

Конституція України, Закон України "Про освіту" Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття") принципово змінили мету школи: від простого засвоєння учнем знань до всебічного розвитку людини як особистості.

У „Концепції громадського виховання особистості в умовах розвитку української державності" стверджується що, важливою складовою змісту громадського виховання є розвиток мотивації до праці, усвідомлення життєвої потреби у трудовій активності, ініціативі, підприємстві; розуміння економічних законів і проблем суспільства та шляхів їх розв'язання; готовність до соціальної адаптації, конкурентоспроможності і самореалізації особистості в ринкових відносинах [1].

Розвинути закладений в кожній дитині творчий потенціал, навчити працювати, допомогти зрозуміти й знайти себе, зробити перші кроки в творчості радісного й насиченого життя – це є метою вчительської справи сьогодні.

Останнім часом значна увага в системі освіти приділяється вдосконаленню навчально-виховного процесу, зокрема пошуку нових форм і методів організації пізнавальної діяльності учнів.

Проблема пізнавальної діяльності учнів у всі часи привертала увагу багатьох вчених і педагогів-практиків (М.М. Анцибол, Ф.А. Нерода, С.Л.Рубінштейн, В.С.Півнева, Г.І.Щукина та ін.). Перш, ніж розглядати стан організації пізнавальної діяльності учнів в теорії і практиці трудового навчання, зупинимося на розкритті основних понять.

Загальновідомо, що діяльність - це активний стан людини. Тому активність учнів може бути виражена через різні види діяльності: трудову, пізнавальну, спортивну та інші. Звертаючи на те, що діяльність – це спосіб буття людини у світі, її здатність вносити в дійсність зміни, М.М.Фіцула

визначає такі основні її компоненти: суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої предмет перетворюється на об'єкт, на який спрямовано діяльність; засіб реалізації мети; результат діяльності.

Найважливішою умовою ефективності розвитку особистості, на думку науковців, є її активність. Активність виявляється у рухах, пізнанні навколишньої дійсності, у спілкуванні, впливі на оточення та на самого себе.

Пізнавальна активність сприяє інтелектуальному розвитку учня. Тому змалку слід підтримувати дитячу цікавість, відповідати на запитання дитини, розвивати в неї інтерес до знань. В.О. Сухомлинський з цього приводу писав: "лінощі, недбалство, слабовілля, розпущеність у навчанні означають, що ти закладаєш корінь свого паразитичного існування" [3, с.349].

Активність учня у спілкуванні дає йому змогу набути морального досвіду поведінки, визначити своє місце в колективі, вчить підкорятися і керувати іншими. Активність особистості в трудовій діяльності сприяє фізичному і інтелектуальному розвитку, готує до майбутнього професійного самовизначення.

У своїх дослідженнях психологи (В.Г. Ананьев) висловлюють думку про те, що праця є не тільки ранньою формою розвитку людини, але й самою необхідною діяльністю. Шкодою для учня, для його розвитку є виконання за нього трудових дій дорослими, і ніяка гра не поповнить цього необхідного фактору його розвитку.

На нашу думку, головним завданням учителя трудового навчання є відкриття учням різноманіття корисних для розвитку видів трудової діяльності та спонукати їх до корисних справ.

Досліджуючи завдання мотиву діяльності, С.Л. Рубінштейн зазначав, що мотиви діяльності багатозначні, оскільки витікають з різних потреб і інтересів, які формуються в людини в процесі суспільного життя" [2].

В психолого-педагогічній літературі виділяються такі структурні компоненти діяльності: мотив, мета, дії і операції. Проаналізуємо можливість діяльності та її вплив на процес розвитку учня через її структуру.

Мета діяльності, на думку Г.І. Щукіної, важливіший компонент її складної структури. Якщо мета діяльності не має сенсу для особистості, якщо її суспільна необхідність не усвідомлена, то і діяльність особистості може бути нейтральною для її розвитку. Тому в її організації необхідно

трансформувати "поставлені цілі - в спонукання самої особистості, в її внутрішні прагнення - в мотиви, які і спонукають діяльність..." [4, с.14]. Саме цей компонент найчастіше вирішує успіх кінцевих результатів діяльності. Дійсно, мотиви діяльності виражають внутрішні спонукання особистості. Відповідність їх цілям діяльності, її суспільній корисності сприяє розвитку особистості учня. Протиріччя, на думку Г.І. Щукіної, мети та мотивів створює складні умови діяльності і може призвести до негативних наслідків.

Мотиви навчання для різних учнів не однакові: для одного навчання - це необхідна праця, в якій він відчуває потребу, для іншого - радість спілкування з товаришами, а третій вчиться тільки тому, що його заставляють. Як відомо, в організованому педагогічному процесі одним з основних завдань є необхідність створення ціннісної мотивації діяльності.

Досліджуючи проблему навчання, С.Л. Рубінштейн зауважує, що завдання вчителя полягає в тому, щоб знайти на кожному етапі розвитку найбільш адекватні для учня мотиви, відповідно перетворюючи і переосмислюючи завдання, яке він ставить перед ним [2]. Для того, щоб учні з інтересом включилися в роботу на уроці трудового навчання, треба зробити поставлені в ході навчальної діяльності завдання не тільки зрозумілими, але й внутрішньо сприйнятими. Дійсно, якщо учень не розуміє завдання, то в нього немає бажання його виконувати. Зміст трудової діяльності розширює зв'язки особистості з зовнішнім світом, сприяє збагаченню її знань, надбанню досвіду. І тут значна роль належить вчителю, який повинен вміти правильно підібрати зміст т трудової діяльності для кожного учня.

Учні люблять заняття з праці, де можна проявити свою кмітливість при розрізуванні матеріалу та вправність при його склеюванні, де при виконанні завдання один вид дії змінює інший. Глибоке задоволення учням приносить те, що вони своїми руками виробляють потрібні і корисні речі. Все це сприяє вихованню працелюбності, почуття відповідальності за виконану роботу.

У процесі трудового навчання не тільки виготовляється той чи інший продукт трудової діяльності учня, але і сам учень формується в праці. Завдяки трудовій діяльності розвиваються здібності учня, формується його характер.

Не менш значним компонентом діяльності є предметні дії. В залежності від того, яка задача даної дії, ким вона ставиться, чи орієнтує вона на

повторення, чи вимагає нової дії на більш складній основі, ефект кожної дії може бути більш-менш значним для розвитку особистості. При цьому Г.І.Щукіна зауважує, що не можна забувати того, що предметна дія вимагає наявності позитивної мотивації, без чого вона може і не принести бажаного ефекту [4].

Завершується діяльність результатом, який є показником розвитку рівня знань та умінь особистості.

Процес навчання є своєрідним процесом самостійного "відкриття" учнем вже відомих у науці знань. У цьому розумінні учень опановує суб'єктивно нове, тобто те, що йому не відоме, але вже пізнане наукою, відоме іншим людям. Це є однією з ознак пізнавальної діяльності. Іншою ознакою пізнавальної діяльності є характер її протікання.

Як відомо, мета, зміст, способи пізнавальної діяльності учнів закладені в навчальну програму. Процес навчання, в який включається учень, може протікати по різному, з різним прикладанням сил, активності, самостійності суб'єкту. В одних випадках процес пізнавальної діяльності носить характер наслідувальний, репродуктивний, в інших - пошуковий, а ще в інших - творчий. Саме характер протікання процесу діяльності і впливає на кінцевий її результат - на характер набуття знань, умінь та навичок.

Для учня мета навчання трансформується в мотиви навчальної діяльності. Найбільш значними мотивами в діяльності є пізнавальні інтереси і потреби. Пізнавальні інтереси лежать в основі активності, самостійності учня в навчанні.

Про важливість мотивів в своїх працях вказують психологи (Л.І.Анциферова), адже саме характерні для тієї чи іншої людини мотиви діяльності та пов'язані з ними цілі визначають особистість людини. Мета, яка несе в собі визначну мотивацію, виступає з пізнавального боку як відбиток майбутнього результату діяльності.

У практичній педагогіці виділяють такі групи мотивів:

- безпосередньо - спонукальні мотиви (ґрунтуються на емоційних проявах особистості, на позитивних чи негативних емоціях);
- перспективно - спонукальні мотиви (ґрунтуються на розумінні значущості знання взагалі, навчального предмета зокрема);
- інтелектуально - спонукальні мотиви (базуються на одержанні задоволення від самого процесу пізнання).

Мотивація навчання - це система стійких мотивів, що визначає конкретну активну навчально - пізнавальну діяльність учня. Первинне уявлення про перевагу тих чи інших мотивів навчання можна отримати шляхом спостереження за ставленням учня до навчання.

Дослідження даної проблеми підвели нас до висновку, активізація навчально-пізнавальної діяльності - процес, направлений на посилену, спільну навчально-пізнавальну діяльність вчителя та учнів, на спонукання до її енергійного, цілеспрямованого здійснення, на подолання інерції, пасивних і стереотипних форм викладання і учіння. Цей процес здійснюється на основі міжособистісних відносин, знаходиться в постійному русі, змінах, в якісних перетвореннях і потребує великої уваги. Активізації навчально-пізнавальної діяльності сприяють такі ситуації, коли вчитель відшукує більш досконалі шляхи своєї роботи, які спираються на замисли учнів, на їх прагнення до творчої діяльності. В подібних ситуаціях в єдності діяльності вчителя та учнів важливо знайти міру участі і того, і іншого. Учень не може і не повинен бути тільки виконавцем вимог, поставлених вчителем, навіть у тому випадку, коли ці вимоги виконуються ним відмінно. Тільки виконавські функції не формують особистості учня, хоча вони входять до складу навчання. Ми гадаємо, що для становлення особистості учня необхідні високі рівні його активності – потужного механізму діяльності і учня, і вчителя.

Таким чином, діяльність – це дійсно справжнє джерело розвитку особистості. На відміну від інших видів діяльності, пізнавальна діяльність в школі є організованою і обов'язковою для кожного. Як відомо, таку діяльність називають навчанням, процес якого визначається цілями діяльності.

Пізнавальна діяльність учнів в школі – необхідний етап підготовки молодого покоління до життя. Незважаючи на те, що ця діяльність особливого складу, вона за своєю структурою подібна до будь-якого іншого виду діяльності. Суб'єктом пізнавальної діяльності являється учень, тому в центрі навчання стоїть його особистість.

Список використаних джерел

1. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Освіта України.- 2000.-№32-С.2.
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии.-М: Педагогика, 1989.- 322с.

3. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину.-К.: Вища школа, 1979.-641с.

4. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. - М.: Просвещение, 1979.-160 с.